

УДК 316.344.42:351,711:005,1(477)“16”

О.Л. Олійник

кандидат історичних наук, доцент
НАДУ при Президентіві України

НАЦІОНАЛЬНА ЕЛІТА РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ МІЖ ВРЯДУВАННЯМ ТА ДЕРЖАВНІСТЮ

У статті висвітлено проблему взаємодії усталених традицій врядування з державотворчими прагненнями представників національної еліти ранньомодерної доби та здійснено спробу з'ясувати, наскільки боротьба за збереження національних традицій врядування кореспондувала з державотворчими процесами.

Ключові слова: традиції врядування, гетьман, громада, козацтво, старшина, влада, еліта, державність, система управління, державотворення.

I. Вступ

Скептичне ставлення сьогоденного українського суспільства до нинішньої політичної еліти країни й причини такого ставлення активно обговорюються на різних рівнях представниками різних суспільних наук. Така ситуація багато в чому спричинена не тільки її невдалою діяльністю, а й колоніальною свідомістю українського суспільства, сформованою в попередні історичні епохи та активно підтримуваною сучасними скептиками української державності.

Означена проблема не нова й давно перебуває в полі зору видатних учених, громадських та політичних діячів як минулого, так і сучасності. У цьому ряду можна назвати В. Антоновича, Б. Гаврилишина, М. Грушевського, Д. Донцова, В. Липинського, В. Литвина, Л. Лук'яненка, М. Томенка та ін. Серед сучасних дослідників проблем державного управління слід назвати роботи Ю. Древаль, В. Князева, А. Колодій, П. Надолішнього, Ю. Нужної, В. Мартиненка, О. Оболенського, Ю. Сурміна та багатьох інших відомих дослідників.

Апріорі негативне й почасти вороже ставлення українців до влади, виплекане тривалим періодом бездержавності та неповноцінної державності, потребує докорінних змін, які можна здійснити за допомогою ретельного вивчення, аналізу та переосмислення історичного досвіду врядування й державопрагнення у відповідний історичний період у загальному контексті державотворення.

II. Постановка завдання

Метою статті є показати витоки та причини сучасного ставлення українського суспільства до влади як такої й сучасної управлінської верстви, ґрунтуючись на аналізі трансформаційних процесів в свідомості національної еліти та провідних верств

української спільноти протягом тривалого історичного періоду.

III. Результати

Досить часто можна почути як аргумент, що виправдовує доволі скромні успіхи в національному державному будівництві, незрілість чи фактичну відсутність національної еліти. Власне основні епохи суспільного розвитку українського народу якимось феноменальним чином відображають, з одного боку, чергову “зраду” правлячої еліти, а з іншого – постійний пошук іноземної протекції, яка б мала забезпечити поступальний суспільний розвиток. Складається враження, що свою політичну неповноцінність правлячі еліти різних епох постійно намагалися компенсувати за рахунок протектора-покровителя чи сюзерена.

Ось як виглядає своєрідна “періодизація” національного державотворення. Давньоруська державність починається із зафіксованого в “Повісті минулих літ” факту усвідомлення тодішньою правлячою елітою кількох племен своєї неспроможності виконувати функції управління і пропозицією запросити до управління країною варягів [9, с. 28–29]. Їхнім основним завданням було зміцнити єдність держави за рахунок посилення княжої влади. Звісно, що таке централізаторське, а точніше державницьке, завдання було спрямовано проти досить міцних територіальних громад окремих племен, які самостійно успішно упорядковували своє життя не покладаючись на центральну владу. Заснована самими князями літописна традиція свідчить, що вічеві збори міських громад Київської держави мало зважали на плани й амбіції княжої влади, дбаючи, перш за все, про вирішення власних громадських проблем. Запрошені з півночі варяги добре виконали свою місію в частині військово-адміністративного та економічного зміцнення держави. Але для остаточного упокорення територій з їхнім традиційним врядуван-

ням і зміцнення центральної влади Князя потрібні були ідеологічні зміни.

Усвідомлення цього призводить до чергової національної “зради” правлячої еліти у вигляді зміни традиційної релігії. Тут також не обійшлося без зарубіжних покровителів, на цей раз південних, хоча свої послуги пропонували і зі сходу, і із заходу [9, с. 168–169].

Візантійський патронат дорого коштував суспільним і культурним надбанням Русі, адже “... візантизм у державі означає Самодержавство. В релігії це християнство з певними рисами, що відрізняє його від західних церков, від ересі та розколів. Візантійський ідеал не має того високого і в багатьох випадках вкрай перебільшеного поняття про земну людську особистість, що було внесено в історію німецьким феодалізмом; знаємо про нахил візантійського морального ідеалу до розчарування в усьому земному, в щасті, в сталості нашої власної чистоти, в здатності до повної моральної досконалості тут, долу” [4, с. 94]. Така сутність цього поняття геть не збігалася зі світоглядними закладами русича/українця, які ґрунтувалися на традиції шанування особистості, націленої на високі ідеали служіння Добру. Вона лягла в основу світської течії в духовній культурі Київської Русі. Характерною рисою цього часу був розвиток ранньогуманістичної традиції, яка бере свій початок ще в надрах язичництва [16, с. 132]. “Русини відкинули цезаропапізм Візантії і зберегли власну політичну систему, яка спиралася на демократичні принципи і була близькою до стандартів західноєвропейського світу. Навіть в умовах бездержавності український народ розвивав і збагачував демократичні традиції” [15, с. 48].

Традиції врядування зазнали відчутного удару через нав’язування тези божественного походження влади. Це суперечило місцевим світоглядним уявленням і тисячолітній практиці, оскільки ідеологічною основою влади у слов’ян, на відміну від німців, була не сакралізація чи міфологізація, а середньовічний історизм конкретних особистостей, причинно-наслідкові зв’язки та конкретні обставини [11, с. 82]. Іншими словами, джерелом влади був народ, який через певний орган врядування (віче, рада) наділяв цією владою конкретну людину, що мала певні якості, здібності й можливості, відповідними повноваженнями для організації життя цієї спільноти. Божественне походження влади, або її спадковість, не гармоніювали зі світоглядно-ментальною традицією руського/українського населення.

Доба монгольського панування значно посилювала монархічну традицію управління, оскільки князі свою владу отримували в орді від хана-царя, а не у традиційним і вже

дещо застарілим способом обрання й запрошення на князювання через вічевий орган народоправства чи навіть у відносно новий спосіб – як родовий спадок. На це була відповідна суспільна реакція відома як феномен “татарських людей”. Суть цього феномену полягала в добровільному визнанні частиною руських громад Болохівщини влади монголів, які, крім регулярного отримання данини, більше нічим не переймалися, і знаменували собою відмову від входження до державної структури Галицько-Волинського князівства на користь збереження під монгольським протекторатом власної самоврядної традиції. “Повість Времених літ” в рік 1254 говорить, що полки Льва Даниловича “повоєвали Побожье и люди Татарьския”, а полки Данила “... взя всѣ города сѣдящия за Татары” по Случи й Тетереву. Але навіть така серйозна поразка не змусила громади цих територій коритися адміністрації князя, і при першій ліпшій нагоді вони скинули княжого тивуна й поновили самоуправління [2, с. 124].

Наступна епоха Великого князівства Литовського також дає приклад “зради” у вигляді плавної інкорпорації національної еліти в литовські державні структури [3]. Щоправда, ці державні структури максимально враховували місцеві традиції, про що свідчать офіційні нормативно-правові акти князівства і, зокрема, Перший Литовський Статут (1529). “На українських землях правова система сформувалася на основі синтезу місцевого звичаєвого права й нормативних актів у вигляді судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв та інших нормативно-правових актів спочатку Великого князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 р. і Корони Польської. Роль звичаєвого права в регулюванні суспільних відносин була досить значною. Тривалий час воно діяло поряд з нормами писаного права” [6, с. 6]. Таке твердження щодо складових формування правової системи видається цілком прийнятним, але воно потребує певного наголосу на тому, що в основі звичаєвого права лежали певні суспільні традиції, серед яких провідну роль відігравало врядування.

Оскільки правові норми прямо впливають з уявлень про справедливий устрій влади й формувалися в рамках прямої дії традиції врядування (вічеві суди), то в тогочасних правових документах норми судочинства мають явні ознаки вільної змагальності сторін, публічності обговорення, колегіальності при винесенні вироку, презумпції невинності та інші характерні риси, що поставили на основі традиції врядування і її базових понять – волі, рівності та справедливості.

Загалом у литовській і, зрештою в польській парадигмі влади аристократичної республіки традиційні руські/українські національні демократичні цінності ліпше кореспондували з польською моделлю управління. Вони хоч і цілком не збігалися, але були близькими. Адже засадничий принцип врядування в Короні Польській реалізовувався при вільних виборах короля з кількох претендентів.

Після Люблінської унії (1569) на територіях Русі запроваджуються польські порядки у вигляді нового адміністративно-правового регулювання. У соціальному плані першим наслідком нового устрою стало покріпачення селян і введення панщини. Селяни поступово втрачають право власності на землю й перестають бути самостійними суб'єктами господарювання та економічних відносин. Це загрожувало втратою звичного регулювання відносин через традиційну систему врядування шляхом вирішення проблем конкретною громадою звичним колегіальним способом.

Поступове зведення статусу вільних селян до рівня кріпаків юридично оформлене низкою документів, починаючи з "Уставу на волоки" 1557 р., та Литовськими статутами (1529, 1566 та 1588 рр.) позбавляє найчисленішу категорію населення українських земель ментально усталеної парадигми життя, в основі якої лежали базові поняття волі, рівності та справедливості. Брак цієї традиційної парадигми життя провокує два компенсаторні напрями. Перший – це відновлення традиційного способу життя силою, що провокує численні селянські повстання. Другий – це винесення цього способу життя за межі дії офіційної польської юрисдикції на вільні прикордонні території дніпровського низу або Запорожжя, де серед козацьких ватаг повністю збереглися традиції врядування ґрунтовані на відомих базових поняттях. Це провокувало масові втечі селян від панщини в подніпровські степи – "Дике поле", аби там облаштувати власне життя на усталених принципах врядування. З другої половини XVI ст. покозачення селян набуло масових масштабів.

Олігархічно-монархічна структура влади Речі Посполитої видавалася досить привабливою для наново переформатованої з руського боярства в українську шляхту еліти. В результаті своєрідного "перевтілення" боярства в шляхту відбувається певне розшарування й утворюється магнатська верства, що швидко інкорпорується в управлінські структури новоствореної держави, та дрібна, або навіть зовсім безземельна шляхта, яка, за твердженнями істориків, внесла організаційний елемент у новоутворену козацьку верству: "Дрібні бояри заклали основу формування козацького стану в соціаль-

но-правовому сенсі" [5, с. 34]. Крім старого боярства, яке несло в собі традицію врядування ще із часів Київської Русі, до формування провідної верстви великою мірою долучилося й козацтво. "Ще на початку XVI ст. козацтво почало поступово вливатися в рамки воєнної організації під проводом пограничних старостів і тих численних шляхтичів, які часто до них приєднувалися, і творили, як люди ліпше освічені і вищого соціального ступня, козацьку провідну верству" [12, с. 133]. При своєму формуванні ця провідна верства – козацька старшина, увібрала в себе й представників інших суспільних груп з притаманними їм традиціями та світоглядом, а тому не вирізнялася показовим аристократизмом, а навпаки порівняно з провідними станами сусідніх держав виглядала значно скромніше і демократичніше.

До "упорядників" козацтва польська й російська історична традиція віднесла багатьох знаних вояків, яким не можна відмовити в організації успішних превентивних заходів щодо потенційного південного супротивника, але до внутрішнього устрою козацької корпорації вони мали такий самий стосунок, як свого часу варяги – до автохтонного населення руських земель. Тому староруська традиція врядування, збережена в пониззі Дніпра, була явищем автохтонним і самодостатнім. Вона експортувала свій суспільно-політичний республіканський устрій новоствореній Козацькій державі Б. Хмельницького у вигляді полково-сотенної системи управління як основу державного устрою демократичної республіки.

Але для верхівки козацької старшини на чолі з гетьманом такий устрій виявився неприйнятним. У дилемі між ірраціональною та прагматичною складовою політичної волі еліти перемогла остання. Відбувається чергова "зрада". Обурені нобілітацією частини своєї старшини польським сеймом 1659 р., козаки заявляли її представникам: "... я в тебе за холопа не буду, всі ми є рівні, жоден з нас пана мати не хоче і робити на нього не буде". Козацьке звичаєве право, наріжні принципи соціальної організації козацтва як стану стояли на перешкоді перетворення його верхівки в типових феодалних землевласників [13, с. 11–12]. Тут знову очевидним є протистояння усталених традицій, втілених у звичаєвому праві, і тенденцій утворення нової соціальної структури держави. Саме проти цієї новоствореної, але в очах широкого загалу українства несправедливої державної соціальної структури згодом виступило й селянство.

Соціальні мотиви відіграли вкрай важливу роль у визріванні вибуху та розвитку повстання 1664–1665 рр. на Правобережній Україні, бо посполиті продовжували відчайдушно боротися проти старшинської зради –

“щоб не мати панів”, не перебувати під їх владою і “не працювати на них”. Рядове козацтво й селянство фактично боролось проти чужої для їхньої свідомості державної організації влади, яка упокорювала, визискувала та пригнічувала вільну особистість. Відновлення соціальної державної структури, в якій походження й статки, а не авторитет автоматично вивіщують когось із середовища рівних, мало чим відрізнявся від нещодавно зламаной польської системи влади.

Небажання перебувати під владою інших і прагнення свободи – особистої, економічної та політичної, що уособлювало в собі тодішнє поняття “вольності”, було дещо вищим за розуміння поняття “державна”. Це був чи не головний з цілої низки несприятливих внутрішніх чинників, що протягом кількох попередніх століть не дали змоги створити цілком незалежну й сильну державу.

Часто вживана попередніми дослідниками теза про нездатність козацької правлячої еліти об’єднати наявний державотворчий потенціал та довести боротьбу за утвердження своєї держави до логічного завершення, виглядає дещо поверховою й надто загальною, аби можна було зрозуміти глибинні причини такого стану речей. Економічна складова у вигляді несправедливої “експлуатації” тут виступає далеко не єдиною головною причиною протистояння. Вона, швидше, є наслідком несправедливого соціального устрою держави, яку намагалася збудувати правляча еліта, котра в очах широкого загалу виступала зрадницею національних цінностей і засад організації суспільного життя.

Сама ця “еліта” вимагає більш прискіпливого розгляду й вивчення її світоглядної еволюції хоча б тому, що за дуже короткий час вона зазнала колосальних змін, оскільки державотворча мета не належала до пріоритетів ні самого Б. Хмельницького, ні тим більше його оточення. Створення незалежної держави не було метою початку повстання. Вона виникла в ході бойових дій і безуспішних спроб з боку Б. Хмельницького знайти компроміс з керівництвом Речі Посполитої, якій українська шляхта, до якої належав і сам гетьман, віддано служила, вважаючи її власною державою. Його особиста образа через усвідомлення загальних утисків українства й намагання добитися рівних прав з рештою населення Корони швидко еволюціонує спочатку до автономії у вигляді створення Руського князівства, а згодом і до окремої держави – Війська Запорозького.

Довго розмірковувати про устрій цієї держави гетьманові також не випадало, бо багато що в ході безкомпромісної боротьби утворювалося немовби саме по собі – во-

лею повсталих мас, для яких авторитет Запорожжя з його устроєм, де століттями діяла неперервна традиція врядування, був дуже великим. Маючи практично всі ознаки державності, Запорожжя державою, в класичному розумінні, так і не стало, бо таку мету ніхто ставити і не міг, бо це б суперечило самій сутності козацтва. Існуюча у середовищі давня система самоорганізації у вигляді врядування повною мірою задовольняла реалізацію ціннісного ряду запорозького товариства, яке навіть на побутовому рівні не допускало будь-якої нерівності та насильства над особистістю. Здавна існуюча самоврядна традиція, будучи цілком природною, повністю відповідала їхньому світогляду, в якому засадам, на яких будувалася державність сучасного їм монархічного зразка, не було місця [8, с. 20–21].

Суспільні обмеження, вироблені в рамках врядування, були спрямовані на упорядкування відносин між вільними і рівними в своїх правах людьми. Обраний із середовища цих людей представник виконував функції швидше модератора, ніж керівника. Врядування несло в собі переважно упорядковуючу функцію, тоді як держава – примусово-фіскальна. Вироблений у рамках врядування інструментарій впливу на членів конкретної громади мав спонукальний характер. Діяти й чинити в традиційно встановлений спосіб член громади мав під впливом морально-психологічного тиску на нього з боку всієї громади. Страх бути осудним суспільною думкою й виглеченим зі своєї громади в давні часи був страшнішим, ніж зазнати якихось фізичних страждань у вигляді покарання від тої ж таки громади, незважаючи на те, що діючи в рамках звичаєвого права вироки і покарання в окремих випадках були досить жорстокими [10, с. 77].

Водночас, примусово-фіскальна функція держави використовувала переважно методи примусу та залякування. Держава не впливала на особистість, а підпорядковувала її собі. Звідси толерантне начало врядування та агресивна сутність держави. Вже ця природна відмінність робить ці два інститути суспільного розвитку певними антиподами. Але як тільки інститути держави починають застосовувати в своїй діяльності закладені у врядуванні демократичні засади, так зразу встановлюються між ними партнерські відносини. Ці демократичні засади вступують своєрідним містком між врядуванням і державою, між суспільством і владою.

Відома дослідниця Т. Яковлева стверджує, що державна ідея, як ідеал і прагнення до влади, могли бути виплекані тільки вузькою групою шляхетної еліти, бо масам покозачених селян зрозумілішим і ближчим був ідеал запорозької вольності. Вони з не-

довірою ставилися до старшини, що ототожнювала тверду владу, і стали противниками жорсткої адміністративної системи нової держави та гальмом розвитку Гетьманщини [17, с. 133].

Отже, існувало дві альтернативи державного устрою, які Б. Хмельницький спробував поєднати, – демократична традиція врядування та монархічна традиція правління. Кожен із цих варіантів мав свої сильні й слабкі сторони. Поступова переорієнтація на другий варіант державного устрою відбувалася всупереч прагненням широких верств населення й при активному спротиві частини старшини та зумовлювалася не тільки внутрішніми, скільки зовнішніми чинниками. Адже в тогочасному світі не існувало інших, крім монархічної, моделей управління і Б. Хмельницький не мав альтернативи вибору форми правління. Він добре розумів, що вибудовувати рівноправні відносини із сусідніми й дальшими впливовими країнами-монархіями можна було лише такій самій монархії. Навколишні держави мали своїх спадкових правителів, як помазаників божих, з відповідним статусом – короля, царя, султана чи хана, легітимізованих часом. Тобто для суспільної свідомості підданих сусідніх країн, давнього божественного походження влади її носієм з певного роду було цілком достатньо для її беззаперечно-го визнання та повного підкорення їй.

Для руського/українського егоцентричного світосприйняття цього було недостатньо. Для нього важливішим був авторитет особистості, а не її походження, статус чи знатність. Усе це теж було важливим і мало відповідну повагу, хоча далеко не завжди й не скрізь, але влада набувала легітимності тільки через певну процедуру вільних виборів. Тут варто навести два приклади, що засвідчують важливість цієї процедури та підкреслюють роль і місце традиції врядування в свідомості козацької старшини. Перший епізод відбувся 1648 р., коли відомий соратник гетьмана полковник М. Кривоніс відкрито виступив проти гетьмана Б. Хмельницького, поставивши під сумнів легітимність його влади, заявивши, що той не був "... нашим присяглим гетьманом, так і я ним можу бути, як і ти" [14, с. 469]. Його бойовий соратник і водночас політичний опонент мав на увазі той факт, що обрання Б. Хмельницького гетьманом відбувалося в колі Запорозької Січі, а не на Загальній Військовій Раді з обов'язковою присягою, як того вимагала усталена традиція врядування.

Прагнення Б. Хмельницького максимально зосередити владу в своїх руках було продиктоване й відвертим побоюваннями непередбачуваної черні. Він добре знав її мінливу вдачу і схильність до частого зміни ватажків. Її міг приборкати тільки незапере-

чний авторитет лідера, і поки він у нього був, він поспішав ним скористатися, але не для задоволення своїх власних амбіцій, а заради зміцнення державності. У відстоюванні демократичних традицій врядування проти Б. Хмельницького діяла, часто шкодячи його задумам щодо консолідації сил заради вищої мети – державності, потужна опозиція. Тут демократичні традиції врядування суперечили державотворчим прагненням гетьмана.

Іншим епізодом реального ставлення до вільних виборів, як ключової процедури врядування може бути лист одного із членів уряду І. Мазепи Федора Миновича гетьманичеві Григорію Орликові 1754 р.: "Відомо всім, яку велику вагу має для нас, Козацької нації, гетьманат... Пригадую тільки Вашій Милості, що за стародавніми правами Козацької нації, ствердженими в Бендерах при виборі Вашого славетного батька, вільна елекція гетьманів – це хартія наших вольностей, і без цієї елекції ніхто не може гетьманувати..." [7, с. 11]. У свідомості козацької старшини тільки вільні вибори "вільна елекція" є законним підґрунтям влади. Наголос Ф. Миновича на тому, що "вільна елекція" – це основа "вольностей", відомий дослідник І. Борщак цілком справедливо трактує як "найвищий закон української державності" [1, с. 155]. Іншими словами, вільна реалізація права вибору як основа національної традиції врядування тут виступає як головний закон українського державотворення.

У тогочасній суспільній свідомості переважної частини козацької еліти поняття "державності" ще не набули пріоритетного значення й значно поступалися поняттям "вольності", в основі якої лежала самоврядна демократична традиція. Це поняття було своєрідною національною ідеєю всієї козацької доби та своєрідним маркером самого козацтва. Навколо нього відбувалися всі бурхливі події тієї епохи, яку сучасні дослідники вважають найяскравішою сторінкою вітчизняної історії. Як це не парадоксально звучить, але слабкість витвореної козацтвом державності XVII ст. полягала в її демократичності, замішаній на самоврядній традиції. Принципи виборності, звітності, прозорості прийняття рішень на козацьких радах ставали на заваді зміцненню тодішньої державності. Розуміючи це, Б. Хмельницький і його наступники прагнули до максимальної концентрації влади в своїх руках усупереч існуючій традиції.

В умовах імперської жорстко централізованої парадигми влади традиційні національні цінності перестали бути запорукою успішності. Їх поступово заміняли "цінності" іншої, цілком відмінної культурної традиції, де людина й особистість нічого не вартували. Відбувалося поступове заміщення по-

нять і ціннісних орієнтирів. Старшина, яка прагнула залишити за собою роль провідної верстви, змушена була перебудувати та прилаштувати свою свідомість для інтегрування в парадигму влади імперії. Для цього інша поведінкова модель вимагала й культивувала не свободу, а вміння коритися та плазувати, не справедливість, а підступність у боротьбі за впливи й посади, не рівність, а пристосуванство до швидких змін кон'юнктури придворних фаворитів. В очах тогочасного українського суспільства інтегрована у владні структури імперії старшина майже повністю ідентифікується як російська еліта, яка в своїй більшості в чергове й остаточно зрадила власний народ.

IV. Висновки

Процеси суспільного розвитку, що відбувалися на українських теренах впродовж багатьох століть, під впливом автохтонної самоврядної традиції формували своєрідне й не завжди лояльне ставлення до багатьох визначальних суспільних інститутів, що потенційно становили основу державності. Особливо, якщо ці інститути суперечили або хоч якось заперечували традиційні цінності української спільноти – волю, рівність і справедливість. Побудована на цих засадах традиція врядування часто ставала на заваді створення держави, а ідеал “вольностей” тривалий час був своєрідним брендом українства і його національною ідеєю, яка в тогочасній суспільній свідомості була вищою від поняття державності.

З огляду на це, заклики “ламати” ставлення суспільства до влади є малоперспективними, адже раніше це погано виходило й закінчувалося досить драматично. Під потужним тиском громадськості владі варто самій радикально змінюватися, повільно перетікаючи із центру на місця до регіональних та місцевих громад. При цьому загрози сепаратизму виглядають дещо перебільшеними при міцно конституційно закріпленому унітаризмі.

Перспективні напрями дослідження. Тому досить перспективною видається спроба розробити та реалізувати в пілотному варіанті модель побудови управлінської структури на засадах врядування на рівні кількох регіональних та місцевих громад.

Список використаної літератури

1. Борщак Ілько. Великий мазепинець Григор Орлик, генерал-поручник Людовика XV-го / Ілько Борщак. – К. : Радуга, 1991. – 100 с.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський ; [редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.] – К. : Наук. Думка, 1991. – Т. 3; Кн. 1. – 680 с. (Пам'ятки іст. думки України)
3. Енциклопедія Українознавства : в 6-ти т. Словникова частина (II) / [гол. ред. В. Кубійович]. – Л. : НТШ, 1993. – Т. 4. – 1303 с. – (Репринтне відтворення видання 1955–1984 рр.).
4. Леонтьев К.Н. Византизм и славянство / К.Н. Леонтьев // Восток, Россия и Славянство: Философская и политическая публицистика. Духовная проза (1872–1891). – М. : Республика, 1996. – С. 94–155.
5. Леп'явко С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561–1591) / Сергій Леп'явко. – Чернігів : Сіверянська думка, 1999. – 212 с.
6. Марчук Р.П. Обумовленість права суспільним устроєм українських земель за Польсько-Литовської доби [Електронний ресурс] / Р.П. Марчук // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 1–10. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrgpld.pdf>.
7. Оглоблин О. Бендерська Конституція 1710 р. / О. Оглоблин // Гетьман Іван Мазепа та його доба / [упоряд. І. Гирич, А. Атаманенко]. – [2-е вид., доп.]. – Нью-Йорк ; К. ; Л. ; Париж ; Торонто, 2001. – 464 с.
8. Олійник О.Л. Врядування в процесах державотворення козацької доби / О.Л. Олійник // Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – К. : ІУАД, 2011. – Вип. 22. – С. 15–29.
9. Повесть Врем'яних літ: Літопис (за Іпатським списком) / [пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В. Яременка]. – К. : Рад. Письменник, 1990. – 558 с.
10. Савур-Могила. – К. : Дніпро, 1990. – 261 с.
11. Свердлов М.Б. Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI–XIII в. / М.Б. Свердлов. – СПб. : Академпроект, 2003. – 736 с.
12. Сенютович-Бережний В. Козацтво та боротьба старшини-шляхти на Гетьманщині за визнання за нею російським урядом прав дворянства // Український історик 3–4 (39–40) Рік X. / В. Сенютович-Бережний. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1973. – С. 133–141.
13. Степанков В. Українська революція XVII століття: актуальні проблеми дослідження / В. Степанков // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 11–12.
14. Степанков В. Формування української державницької ідеї 1648–1649 років / В. Степанков // *Marra mundi*. – 1996. – С. 464–478.
15. Стьопін А. Українське суспільство і проблеми консенсусної демократії / А. Стьопін // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 36–48.

16. Шостак В. Етико-світоглядні традиції найдавнішої духовної культури на території України / Віктор Шостак. – Луцьк : Вежа, 1999. – 189 с.
17. Яковлева Т. Украинская шляхта и государственная идея в годы Освободительной войны / Татьяна Яковлева // Национально-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. – К. : Генеза, 1998. – С. 130–140.

Стаття надійшла до редакції 4 квітня 2012 р.

Олийник А.Л. Национальная элита раннемодерного периода между самоуправлением и государственностью

В статье освещена проблема взаимодействия устоявшихся традиций самоуправления со стремлениями отдельных представителей национальной элиты раннемодерной эпохи и предпринята попытка выяснить, насколько борьба за сохранение национальных традиций управления перекликалась с идеей государственности в ранний период новой истории Украины.

Ключевые слова: традиции управления, гетман, община, казачество, старшина, власть, элита, государственность, система управления.

Oliynyk O. National elite of early modern period between governance and statehood

In the article the problem of interaction established traditions of the government with state aspirations of the nationalist elite early modern period and attempts to find out how the struggle for the preservation of national traditions governance correspond with state processes.

Key words: governance traditions, hetman, community, cossacks, officers, power elite, the state management system, the state.